

Kiss Zita

„Ez a mi otthonunk” – kolozsvári fiatal párok lakáskultúrája

Az emberek környezete szorosan összefügg az életmóddal. Az egyének lakáskultúrája életmódjuk legkézzelfoghatóbb reprezentációja, a lakberendezés elemei, a tárgyak együttese a bennük, közöttük élő emberek életszervezési szokásairól, az életüket alakító modellekről, mintákról, normarendszerekről „beszélnek”. A tanulmány célja a Kolozsváron élő fiatal párok lakberendezési patternjeinek, lakáskultúrájának leírása, ugyanakkor egyes modelleknek a leírása amelyek meghatározóak a fiatalok együttéléseiben. Kiss Zita szociológus, magiszteri hallgató a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen; e-mail címe: kiss_zita@yahoo.com

Az emberek lakókörnyezetének berendezése, lakhatóvá, „barátságossá” tétele már a legrégebbi időktől foglalkoztatja az embert. A környezet belakása a történelem folyamán mindig változott, annak függvényében, hogy éppen mi jelentette az egyének számára a megfelelő lakásviszonyt. Ennek legmarkánsabb kifejezője az egyes tárgyak elhelyezése a lakhelyek belső szerkezetében. A tárgyak elhelyezését a lakásban – a társadalmi struktúrában elfoglalt hely és a kulturális minták által formált – társadalmi folyamatként tanulmányozhatjuk. A lakáskompozíció kulturális szimbólum, a lakásbelső látványa, tárgyi világa megfelel a társadalmi kulturális viszonyoknak; ugyanakkor ezen tárgyak fogyasztása nemcsak szociális jellegű, illetve nemcsak a primér, biológiai funkciók kielégítésére korlátozódik, hanem olyan szimbolikus funkciókat is teljesít, mint a presztízs, státus kinyilvánítása, az identifikáció vagy a reprezentáció (S. Nagy 1993).

Tanulmányom célja a Kolozsváron élő fiatal párok lakáskultúrájának, lakberendezési szokásainak leírása, azon módozatok feltérképezése, amelyek mentén ezek az együttlakások kialakulnak. Azért éppen fiatal párok a kutatásom alanyai, mert ők alkotják azt a kategóriát (szemben a diákokkal), amelynek lakberendezési patternjei már a végleges fele mutatnak, de még a kialakulás folyamatában vannak (ellentétben a „felnőtt népesség” már kialakult lakásaival), tehát jól látszanak benne azok a módozatok, amelyek mentén ezek a lakások, lakásbelsőik kialakulnak. Néhány életmód- illetve lakberendezési elmélet ismertetése után a lakókörnyezetek kiválasztásán, illetve a nemi szerepek és a térhasználat problematikáján keresztül beszélek a lakások egyes tereiről és ezek használati módjáról, végül egy lakáshasználati tipológiát állítok fel, amelyet értelmezek.

ÉLETMÓDVÁLTOZATOK, VÁLTOZATOS ÉLETMÓDOK

Losonczy Ágnes szerint az életmódot, mint egyszerre köznapi és tudományos kategóriát azon módoként határozható meg, ahogyan az emberek az életüket szervezik, tervezik, élik és gondolják. Olyan alapvető tényekből indul ki, mint az adott tárgyi-társadalmi feltételek milyensége, illetve hogy e feltételek között mit jelent a mindennapi létfenntartás, milyen az emberek viszonya az életük nagy részét betöltő, a társadalmat fenntartó munkához, valamint hogy az

egész élet legfontosabb céljairól, tartalmáról mit gondolnak és mit tartanak fontosnak (1977). Annak ellenére, hogy az életmód, a mindennapi élet „megélése” a hétköznapok része, folyamatosan jelen van az individuumok „világában”, hiszen mindig léteztek a mindennapi élethez tartozó tevékenységek, amelyeket valamilyen korszellemhez, modellhez igazítva alakítottak ki, a társadalomkutatók csak az ipari társadalom keretei közt kezdtek el foglalkozni az életmóddal (Hanák 1984).

A szakirodalomban az életmód vizsgálata több megközelítésben is szerepet kap: ide tartoznak többek között az időfelhasználással, szabadidővel, munkaidővel kapcsolatos kérdések, a kapcsolat(háló)k kialakítása és értékesítése, munkahelyhez való viszony, fogyasztási szokások és a lakáskultúra/lakberendezés kérdésköre. Az életmóddal kapcsolatos terminológia is árnyalt, az életvitel, életstílus, életvilág, milió, praxis, attitűd, habitus, ízlés fogalmi egyaránt használatosak a létező nagyszámú elemzésben, amelyek közül most csupán a legfontosabbakat emelem ki.

Az életmód és értékek alapján meghatározott társadalmi kategóriákat nevezi Hradil (1987) társadalmi miliónek. Bourdieu (1978) értelmezésében az életmód fontos szerepet játszik a társadalmi struktúra kijelölésében, valamint abban, hogy az egyének hol helyezkednek el ebben a struktúrában. Szerinte a társadalmi hierarchián elhelyezkedő alanyok életmódjukkal, életvitelükkel saját magukat definiálják és különítik el a többi osztálytól. A mindennapi életmód ezen elemeit a praxis fogalmában foglalja össze. A praxis háttérében a következetes attitűd áll, amelyet a habitus fogalom határoz meg. Így Bourdieu nemcsak a hagyományos társadalmi kategóriákat különbözteti meg, hanem azokon belül az életmód alapján definiált osztályokat is, ugyanakkor hangsúlyozza az életmód és habitus divatszerű változását is (Pokol 1995).

Ezzel szemben Weber életstílus-meghatározása két fontos különálló komponensre fókuszál, és pedíg a választásra (azaz arra a tényre, hogy az egyén életmódját saját maga alakítja ki döntései által) és az esélyre (amely meghatározza az életmódnak azt a sajátosságát, hogy az egyének mégsem teljesen szabadon hozzák meg egyéni szintű döntéseiket, ugyanis a meghozható döntések esélyeit az adott társadalmi struktúrában, illetve kulturális térben elfoglalt helyük jelentős mértékben beszűkíti). Háromdimenziós szerkezeti modelljében¹ kiemeli, hogy az életmód a társadalmi hierarchián betöltött pozíció egyik jelentős meghatározója. Tehát a társadalom tagjai nemcsak gazdasági helyzetük, jövedelemszintjük és hatalombirtoklásuk függvényében helyezkednek el valahol a társadalmi hierarchián, hanem az életmódjuk és az ezzel járó megbecsültség, presztízs alapján is élesen elkülönülnek egymástól (Weber 1987).

A weberi és a bourdieui megközelítés klasszikussá vált az életmód paradigmái közt. A weberi megközelítésekben az életmód elsősorban az adott gazdasági jellemzőkkel leírható egyének társadalmi cselekvéseinek meghatározó mozzanataként jelenik meg, míg a bourdieui megközelítésekben a környezeti és viselkedésmódbeli elemek kölcsönhatása határozza meg az életmódot. E két megközelítés képezi az életmódelméletek két pólusát, míg a többi elmélet valahol e kettő között helyezkedik el annak függvényében, hogy a strukturális tényezőket vagy a társadalmi cselekvést tekinti meghatározóbbnak.

Tehát az életmódot a szükségletkielégítés érdekében végzett tevékenységek rendszereként határozhatjuk meg, vagyis olyan tevékenységssorozatként, amelyeket a társadalom tagjai minden-

1. Weber a társadalmi szerkezetben három lényeges dimenziót különböztet meg: a gazdaságit, amelyben a termelőeszközökhöz való viszony mellett a munkaerő-piaci helyzetnek van differenciáló szerepe; a hatalmi dimenziót (a politikai hatalom nem szükségszerűen függ össze a tőketulajdonnal); valamint a rend dimenzióját, amelynek lényege a megbecsültség, aminek az alapja az *életmód, életvitel* (Andorka, 2001).

napi életükben végeznek. Ugyanakkor keressük a választ arra, hogy hol, kikkel és miért mennek végbe ezek a tevékenységek. Az életstílus az életmód szerves része, amely az adott társadalmi körülmények között viszonylagos szabadsággal megválasztott tevékenységekre és az ezekkel kapcsolatos preferenciákra helyezi a hangsúlyt. Weber a társadalom osztályszerkezeti leírása kapcsán beszél az életmódról, amelyet életvitel foglommal illet, és amellyel a rendek elkülönülését magyarázza (Weber 1987).

MIÉRT KUTASSUNK LAKÁST?

Az emberek környezete szorosan összefügg az életmóddal. Az egyének lakáskultúrája életmódjuk legkézzelfoghatóbb reprezentációja, a lakberendezés elemei, a tárgyak együttese a bennük, közöttük élő emberek életszervezési szokásairól, az életüket alakító modellekről, mintákról, normarendszerről vallanak (S. Nagy 1993).

A lakásszociológia, lakáskutatások történeti alapjait a húszas évekre vezethetjük vissza, bár jelentősebb fejlődésnek a második világháború után indult. A harmincas években a lakást, mint tevékenységek és funkciók összességét kezdték el vizsgálni. Honzik 1946-ban nyolc olyan követelménytípust említett meg, amelyet minden használati cikknek, tehát a lakást berendező daraboknak is birtokolniuk kell, ezek a társadalmi-gazdasági követelmények, a térre és éghajlatra vonatkozó követelmények, az üzemeltetési követelmények, az objektum magával szembeni követelményei, a tárgyak előállításával kapcsolatos követelmények, a formára vonatkozó igények, a tárgy esztétikai követelményei és a kompozíció harmóniája. A negyvenes években végeztek a lakásmóddal kapcsolatos empirikus, többnyire hipotézisellenőrző kutatásokat, amelyek nagymértékben összefüggtek a lakáspolitikai problematikájával. Musil (1974) írásai szerint a lakásshociológia fő kutatási területei a lakáspolitikával kapcsolatos társadalmi folyamatok és a lakás intézményes vonatkozásai (1.), a lakás és a család (2.), illetve a lakás és a közösség (3.) viszonya, valamint a lakásmód, a kulturális minták és az értékek (4.).

Az egyének a terek, a tárgyak és a tárgyak formáinak apró, de jelentős különbségei alapján tájékozódnak, ezek alapján alakítják ki osztályozásaikat és szokásaikat, továbbá ezek formálják elvárásaikat és segítenek abban, hogy a környező világ gyorsan életük természetesnek tekintett kontextusává váljék. Ebben az értelemben a tárgyakban a kulturális identitás nem pusztán megtestesül, hanem szó szerint objektiválódik (Bourdieu 1977).

Az anyagi kultúra formaként jelenik meg, a világban való létezés formájaként. Ha a kultúrát olyan folyamatként definiáljuk, amelynek során az emberi csoportok magukat és társadalmukat megteremtik, akkor az anyagi kultúra részeként a tárgyak, a tárgyrendszer is részt vesz ebben a konstrukciós folyamatban. Az egyének racionálisan döntenek, egy kisebb-nagyobb „társadalom” tagjaiként cselekednek. A racionális cselekvés az, ami a tárgyak és azok jelentése mögött fellelhető, s nem csupán kifejezi, hanem teremti is a társadalmat. A jelentések megfejtése konkrét kontextusban egy kulturálisan előállított rendszerben lehetséges (Miller 1995). Ez elsősorban jelenti az egyes kultúrák azon tárgycsoportjainak kijelölését, amelyek az adott társadalom szempontjából jelentőséggel bírnak és az *esztétikai locusban* fontos helyet foglalnak el. A modern társadalmak esztétikai locusának kiemelt helyén áll a lakótér tárgy- és térhasználatában szerveződő anyagi kultúra. Maquet meghatározása szerint (1984) gyakorlatilag minden, amit magunk körül látunk, esztétikai szempontokat, aspektusokat testesít meg. Ez nem csupán az

ipari termékekre korlátozódik, hiszen a kézművestárgyak is mutatnak nem csupán instrumentális, funkcionális formákat is. Az esztétikai hatásra törekvő bizonyos tárgyegyütteseknél sokkal koncentráltabban jelentkeznek. Ezeket a tárgykategóriákat – amelyekben az esztétikai követelmény és a formai megjelenítés összpontosítódik – nevezzük a kultúra esztétikai locusának.

Ugyanakkor a lakások „mondanak”, „üzennek” is valamit a külvilágnak azokról, akik e lakásokat kialakították, és belakják. A lakások ezen funkcióját a Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor szerzőpáros fejti ki (2002): a „lakások nyelvének” értelmezését a lakás kialakulási fázisaiban látják fellelhetőnek. Ennek alapján a lakások fejlődésében három nagy korszakot különböztetnek meg. A lakás kialakulása előtti állapotban az ember a természettel egybefonódva élt. A lakáskeresés ezen teljes szimbiózis felbomlását jelentette, az ember viszonyba lépett a természettel, elkülönítette a veszélyes, kellemetlen környezetet a számára biztos, kellemes területtől; ettől fogva lehet lakhelyét lakásnak tekinteni (1.). A következő ugrás akkor következett be, amikor a lakás több funkció ellátására lett alkalmas (alvás, ételkészítés, étkezés, tisztálkodás stb.). Amikor ezekhez a sajátos funkciókhoz sajátos tér kapcsolódott, létrejött a szoba, a helyiség. A lakhely, a ház mint szimbólum már létrejöttének pillanatától magába foglalja azt az érzelmekkel telített asszociációrendszert, amelynek alapján létrejött. Az egyes helyiségek is szimbólumai lesznek a hozzájuk kapcsolódó cselekvéseknek, az azokhoz fűződő összes érzelmi asszociációval együtt (2.). A lakások szimbolikájának harmadik mozzanata, amikor a helyiségekbe különböző tárgyak kerülnek. Ezek a tárgyak magukkal hozzák egyrészt mindazokat a képzeteket, amelyek az eredeti funkciójukban hozzájuk kapcsolódtak, másrészt mindehhez még hozzáadódnak a további használat során keletkező újabb képzetek (3.).

Az lakásra használt épület egésze az elválasztott külső és belső világ viszonyától, az egymástól elkülönülő helyiségek megosztott funkciójától, illetve a bennük végzett cselekvések sajátosságától, míg a helyiségekben található tárgyak használatuk tartalmától és a beléjük sűrített előtörténetektől nyerik szimbolikus jelentésüket. A lakás szimbolikája tehát mindezen tényezők összefüggéséről és kölcsönhatásáról árulkodik. Ebben az értelemben egy lakás külső keretei, helyiségei, tárgyai és a velük végzett cselekvések szimbolikus tartalmukkal közvetítenek valamit a jelenkorról (hiszen a korra jellemző módon használják őket); azokról a korábbi korszakokról, amelyek az egyes történelmi korokhoz kapcsolódó tárgyak, stílusok, lakáshasználati megoldások által megjelennek, felidéződnek a lakásban; arról a (szub)kultúráról/kulturális csoportokról, amelyek közegében a lakás létezik, amelynek értékei, világképe, a lakáskialakítás és -használat módját meghatározzák; a lakás kialakítóinak és használóinak szociális helyzetéről; a lakás lakóinak egyéniségéről; és végül, de nem utolsósorban a lakást használók közötti viszonyokról. Ezek a szimbólumok nem önmagukból származnak, hanem mindig viszonyulnak azokhoz a keretekhez, amelyekben megjelennek, így jelentésük is bizonyos mértékben ebből a viszonyításból származik (Kapitány–Kapitány 2002).

A lakás alapvető szükséglete a mindennapi életnek, egyaránt a mindennapi élet belső tere és a családi élet alapvető biológiai, kommunikációs funkciói gyakorlásának a színtere. A lakás eredeti funkciója szerint menedéket, védelmet ad a külvilággal (mind a természettel, mind a társadalommal) szemben. Ugyanakkor a lakás egyike a legdrágább áruciknek – térben nem helyezhető át, ott kell „fogyasztani”, ahová felépítették. A társadalmi erőforrásokon, a társadalom anyagi színvonalán, a technikán alapul, de nem csupán műszaki, gazdasági determinánsok kifejeződése, hanem a lakás egyben státuszszimbólum is. Ugyanakkor fontos azt is kiemelni, hogy a presztízsrendszerrel többet tükröz: társadalmi, illetve kulturális jelkép. A lakás az emberi életnek

azokhoz a szféráihoz tartozik, amelyekben a széles tömegek a lehető leginkább törekednek az önmegvalósításra és az önkifejezésre (S. Nagy 1987). A lakáskultúra fogalma egyaránt magába foglalja a lakás építészeti környezetének, kivitelezésének, térszerkezetének, funkcionális struktúrájának, felszereltségének, belső berendezésének, használati módjának egymással összefüggő széles körű problematikáját. A lakáskultúra tehát hármasszoros dimenziójú: egyrészt az adott tér, a lehetséges ráfordítási idő, a rendelkezésre álló pénz eredője, másrészt a lakásmód, a lakásmi-nőség, a lakberendező tevékenység, a tárgyegyüttesek és a vizuális összkép összegződése, végül pedig a mindezek mögött húzódó normák és értékek objektívációja is.

HOGYAN KUTATTAM?

Kutatásomban a Kolozsváron élő, frissen összeköltözött fiatal párok lakáskultúráját, lakberendezési szokásait vizsgáltam, azokat a módozatokat, amelyek mentén a párok kialakítják egymás között az együttlakás feltételeit. Azokat a fiatal párokat tekintetem frissen összeköltözötteknek, akik a kutatás pillanatában egy lakásban és egy háztartásban éltek, ám az összeköltözésük óta nem telt el öt évnél több. Feltételezésem szerint ugyanis öt év szükséges ahhoz, hogy a lakberendezés véglegesedjen, és ugyanakkor ez az a periódus is, amelynek részleteire az egyének még vissza tudnak emlékezni. Fontosnak tartom azt is megemlíteni, hogy vizsgálatom alanyait a középréteghez tartozó fiatalok képezték, interjúalanyaim között nem szerepeltek sem felső, sem alsó társadalmi csoportokba sorolható fiatalok.

A dolgozatom alapjául szolgáló fogalmi keretben az életmódot úgy határozom meg, mint azt a módozatot, amely szerint az egyének életfeltételeiket, életkörülményeiket, életkörnyezetüket felépítik és használják. Ezt véve alapul azt mondhatjuk, hogy az életmód nem más, mint az egyének mindennapjainak a tevékenységi struktúrája, amely egy adott környezetben zajlik – abban a környezetben, amelyet jelentős mértékben az egyének maguk alakítanak ki. Fontos kiemelni, hogy kölcsönös meghatározottsági viszony van a tevékenységek és a tárgyi környezet között: egyrészt az egyén adott tárgyi környezetben bonyolítja le mindennapi tevékenységeit, s ugyanakkor ezek révén alakítja is azt. Az egyének életmódjára tehát jól rávilágít a tárgyi környezet. Az ember környezetei közül a lakása az, ahol a legmarkánsabban megtestesül életmódja, életvitele, életstílusa, ugyanis ez az a környezet, amelyet a leginkább saját lehetőségei, ízlésvilága szerint alakíthat. A lakás alapvető szükséglete a mindennapi életnek, tulajdonképpen a mindennapi élet belső, legintimebb tere, és egyben az a tér, amelyet az egyén saját maga alakít olyanná, hogy ebben mindennemű szükségletét kielégíthesse.

Kutatásom során ennek a lakótérnek a kialakítási, illetve használati módozatait próbáltam megragadni fiatal párok esetében. A kérdéskört minőségi módszerekkel vizsgáltam: fél struktúrált interjúkat készítettem, jelentős hányadukat úgy, hogy a pár mindkét tagja jelen volt, ugyanis – véleményem szerint – ebben a helyzetben válnak nyilvánvalóvá az alkudozás paraméterei, és ugyancsak ez az a helyzet, amelyben a lakással kapcsolatos történetek mindkét fél nézőpontját tükrözik. Az interjúk anyagát tereptapasztalat és megfigyelések egészítik ki – a kutatás idején tudatosan látogattam meg a szempontjaimnak megfelelő ismerőseimet és beszélgettem velük kötetlenül (diktafon nélkül) a kérdéskörrel. Mindvégig arra törekedtem, hogy a lakásokat az ott lakók saját, mindennapi kategóriáival ragadjam meg, s ezáltal olyan dimenziókat írjak le, amelyek az ő számukra léteznek, szignifikánsak, jelentéstartók és szimbolikus értékűek.

Fontosnak tartom továbbá elmondani, hogy tanulmányom voltaképpen „életkép”, a kolozsvári fiatal párok lakáskultúrájának keresztmetszetét adja, így elsősorban feltáró és leíró jellegű, nem pedig az időbeliségre és a változásokra fókuszál. Ugyanakkor – mivel tapasztalataim, megfigyeléseim alapján az iskolázottság² tekintetében jelentős különbségeket fedeztem fel – leírásomban kiemelt hangsúlyt fektetek a párok iskolázottságából adódó eltérésekre.

BERENDEZNI ÉS HASZNÁLNI

A lakberendezés, a bútorok elhelyezése a lakásban reális képet nyújt egy társadalomban fennálló struktúrákról. Minden korban megvoltak a különböző társadalmi kategóriákhoz tartozóknak a sajátos lakberendezési stílusai és szokásai (Baudrillard 1996). Ha napjainkban nem is olyan egyértelmű jelzés a lakásberendezés milyensége – mint volt a polgári és a paraszti lakáskultúrában, ahol a lakásberendezés rendszerét az anyagi meghatározottság, a szokások és a társadalmi előírások szabályozták, illetve a csoportnyomás és elvárásrendszer biztosított garanciát a betartásukra –, jel mivolta nem szűnt meg, de az csak bonyolultabb, differenciáltabb, finomabb elemzésekkel tárható fel (S. Nagy 1993).

Nő és férfi a lakásban: A lakás és a lakótér használatának kérdéskörével a fizikai tér nemi alapú szegregációja kapcsolódik össze, amelyet hajlamosak vagyunk a hagyományos nemi szerepek, meghatározottságok tükrében magyarázni. A hagyományos nemi szerepek elsősorban a hagyományos munkamegosztáson alapulnak, aminek megfelelően a tipikusan nőinek tekintett munkák sokkal nagyobb mértékben kötődnek a lakáshoz, a lakásbelsőhöz – ugyanis tradicionálisan a nő főz, mos, takarít, végzi a házimunkát –, míg a férfi elsődleges szerepe pénzt hozni a házhoz és eltartani a családját, s egyúttal ő a „ház ura” is. Mindebből arra következtethetünk, hogy a lakásokban kialakult egy női és egy férfitér, hiszen a lakást a két nem különböző dolgokra használja: a hagyományos háztartásokban tehát a nemi funkciók megoszlása és a nemek közötti szimbolikus hierarchia létrehozta a tipikusan férfi (dolgozószoba) és női (konyha) tereket, amelyek sok esetben presztízsteretek (Kapitány–Kapitány 2005) is lehetnek.

A lakás nemi szegregációja a premodern/nem iparosodott társadalmakban erőteljesebb, mint a modern társadalmakban. Az a tény viszont, hogy a modern lakásokban egyre kevésbé találunk olyan helyeket, amelyeket kizárólag női vagy férfihasználatra lennének fenntartva, nem a nemi egyenlőtlenségek csökkenését jelenti, hanem sokkal inkább a lakás funkciójának változásával kapcsolatos. A modernizáció során a társadalmilag értékelt tudás ugyanis már nem a családban, hanem az oktatási intézményekben, valamint munkahelyen adódik át, így a lakás egy nemileg kevésbé szegregált helyé válhatott. Ennek ellenére azonban máig megmaradnak a lakásban olyan helyek, amelyeket inkább az egyik vagy a másik nem használ. Ilyen például a konyha (inkább nők által belakott hely) vagy a műhely, dolgozószoba (amint – ha van ilyen – főként a férfi használ) (Spain 1993).

A jelen kutatásban azt vizsgáltam, hogy miként alakulnak a hagyományosan férfi-, illetve női terek a fiatal párok lakásaiban. Egyre általánosabb lett ugyanis az a gyakorlat, miszerint

2. Az iskolázottságot nem numerikus változóként használom, hanem olyan komplex mutatóként, amely az egyének kulturális mintáit, társadalomban elfoglalt helyüket és anyagi lehetőségeiket is magába foglalja. Nem a tulajdonképpeni elvégzett osztályok számát néztem meg, hanem az egyetemet végzettek tekintem magasabban iskolázottnak, az alacsonyabban iskolázottnak pedig azokat, akik nem rendelkeznek egyetemi végzettséggel.

a nők tipikusan férfimunkákat (például apróbb szereléseket) is elvégeznek a lakásban, ugyanakkor a férfiak is átvállalnak egyes tipikusan nőinek tartott munkákat (például a mosogatást, főzést), így a lakás egyes terei – főleg a konyha – bizonyos mértékig elvesztette nemi jellegét. Ezt ugyanakkor azzal is magyarázhatjuk, hogy a fiatal párok lakásai többnyire kis alapterületűek (gyakran egyszobás/garzonlakások vagy olyanok, amelyekben a teret sem differenciálják – funkciók szerint – falak segítségével) és a szűkösség miatt a konyhát is maximálisan ki kell használni, így az egyszerre tölt be főzési, étkezési és társalgási, sőt egyes esetekben még „dolgozószoba” funkciót is.

A párok lakáshasználati módjai között jelentős eltérések vannak a foglalkozás tekintetében: tulajdonképpen két csoportba oszthatjuk őket. Mindkettő kialakít a lakásban nemileg különvált tereket, csak hogy ennek a mechanizmusai nem azonosak. Az egyik csoport esetében a munka sokkal nagyobb mértékben hatol be a lakás keretei közé, náluk elterjedtebb az általam *munkatereknek* nevezett terek kialakítása és használata. Tulajdonképpen ők azok, akik inkább karriercentrikusak és magasabban iskolázottak. Lakásaikban a munkatér az, ahol a nemek szerinti elkülönülés leginkább megjelenik. Mivel mindkét félnek ugyanabban az időben kell dolgoznia, nem használhatják mindketten ugyanazt az elsődlegesen munkára kialakított teret. Ennek ellenére a lakásokban csak egy íróasztal van, és ezt minden esetben a férfi foglalja el, ott vannak az ő munkájával kapcsolatos tárgyai, a teljes mértékben privát tere („az ő helye”), amihez a nőnek semmi köze. S habár a nőknek is kialakul egy munkával kapcsolatos privát terük, ez sokkal inkább instabil és időleges (például a konyhaasztalnál vagy a nappaliban levő kisasztalnál dolgoznak). Ez csak akkor nyer viszonylagos stabilitást, ha a nő munkája is számítógéphez kötött, hiszen ezt nehézkes lenne minden alkalommal összeszedni és újra beszerelni: ilyenkor a konyhaasztal vagy akár a szoba egyik sarkában kapnak helyet, amelyeket ők maguk is kényeszmegoldásként definiálnak, mindamelllett, hogy konkrét terveik nincsenek arra vonatkozóan, hogyan is oldják ezt fel.

„Én a konyhaasztalt használom többet, J. az íróasztalt. Mind a ketten itthon is szoktunk dolgozni, nem lehet mindent bent megcsinálni, ő többet van bent a szobában, én meg itt kint a konyhában az asztalon, ott van a laptopom és ott dolgozok... Az íróasztalt azt J. használja, a konyhaasztalt meg én használom... J. a szobai íróasztalt, az az ő helye.” (27 éves nő, tanársegéd)

A férfitek ugyanakkor erősen reprezentatívnak is minősülnek, ugyanis az íróasztalok közvetlen közelében jól látható helyen állnak a CD-k, DVD-k és a hifitornyok. Mindamelllett, hogy a lakásokban a munkaterek elsősorban a munkahelyhez kapcsolódó munkák, nem pedig a házimunkák terei, nemileg szegregáltak maradnak, s ez a szegregálás nem egyenlőségen alapul, ugyanis minden esetben a férfi tere az, amely stabil és nagyobb presztízs kapcsolódik hozzá szemben a nők instabil alkalmoszerű kisebb presztízsű tereivel. Megállapítandó továbbá, hogy ez a szegregáltság nem függ a munka jellegétől.

A másik csoportba azok tartoznak, akik lakásaiban nem jellemző a munkaterek jelenléte. Ők a lakást nem a munkahely elsődleges meghosszabbításaként használják, kisebb mértékben végeznek otthon a háztartási munkákon kívül más munkát –, ami a munkaköreikkel (iskolázottságukkal) is kapcsolatba hozható. Esetükben inkább a reprezentatív és az úgynevezett hobbi-terek nemi vonatkozásúak. Elsősorban a nappalira jellemző az, hogy a tipikusan férfi-, illetve

női helyek különülnek el bennük. A nappalokban a férfitek a dominánsak – a tévé, házimozzi-berendezés, hifitorony elsősorban a férfihoz kapcsolódik; ők azok, akik tudják őket kezelni és „van idejük ilyesmikkel foglalkozni” (27 éves nő, elárusító). Ugyanakkor megjelennek a női terek is elsősorban a dísz tárgyak által: nappali szobáikban jelentős az üveges vitrinek jelenléte, amiket különböző horgolt terítőkön levő nappalokkal, fonott tállakkal, művirágokkal stb. töltenek be (mindez az előző csoport lakásaiból majdnem teljes mértékben hiányzik). Érdekes az is, ahogyan a fürdőszoba is elsődlegesen női térként funkcionál: a nő az, aki benne a legnagyobb fizikai teret elfoglalja, akinek a „dolgai” külön erre a célra berendezett helyre kerülnek.

Ami viszont a lakások tényleges berendezését illeti, a férfiak azok, akik a lakásnak a technikai felszerelésével foglalkoznak elsősorban, míg a nők inkább a betöltésre/belakásra fektetnek nagyobb hangsúlyt. Ahol a berendezésben inkább a nő volt domináns, sokkal nagyobb jelentőséget kapott a lakás esztétikai funkciójának kialakítása, fontosabb volt, hogy a lakás „hangulata” kellemes legyen, hogy barátságos, otthonos lakást alakítsanak ki. Ezzel szemben, ahol a férfi dominált a lakberendezésben, ott a lakás felszereltsége volt elsődleges szempont – olyan lakás megalkotására törekedtek, amiben legfontosabb a kényelem, a kikapcsolódás, illetve az ezt biztosító háztartási és elektronikai készülékek (a mosógép és a hifitorony egyaránt).

„Nagyon fontos az, hogy bent legyen minden, ami kell, ne kelljen olyanokkal tölteni az időt, hogy mosunk például, maradjon több idő a szórakozásra, munkára, pihenésre, pihenni is kell, meg maradjon több idő magunkra... ez nagyon fontos, hogy minden ott legyen...” (28 éves férfi, taxisofőr)

Összegzésképpen elmondható, hogy a kolozsvári fiatal párok körében egyre elterjedtebb az a gyakorlat, hogy a férfi is részt vesz a házimunkákban, de a nők is sok olyan munkát elvégeznek a lakásban, amelyek hagyományosan nem tartoznak a női szerepkörhöz. Ugyanakkor fontos azt is kiemelni, hogy míg a konyha elveszíti tipikusan női funkcióját, más terek női jelleget nyernek. Ezek a terek azonban nem annyira helyhez kötöttek, sokkal inkább azokat a tereket jelentik, ahol a nők is elvégezhetik a munkahelyhez kötött tevékenységeiket. Tehát a nemileg nyilvánvalóan szegregálódott terek sokkal inkább a pénzkereső tevékenységhez kapcsolódnak, nem a házimunkához, s ugyanakkor megjelennek a nemileg szegregált reprezentatív terek is. Ugyanakkor a számítógép mint munkaeszköz lakásba való beépülése a magasan iskolázott párok lakásaiba szintén szegregált térhasználatot eredményez.

FALAK ÉS TEREK

A szobákat, a lakás egyes tereit körülvevő falak tereket alakítanak ki, így funkciójuk tulajdonképpen elrejtő, védő funkcióként is felfogható: az egyének számára menedékhelyként szolgálnak mind a természeti, mind a társadalmi környezettel szemben, így az egyének a lakóteret – akár tudatosan, akár nem – ennek megfelelően rendezik be, használják, illetve viszonyulnak hozzá (Baudrillard 1996). Annak függvényében hogy egy lakásban az adott teret éppen mire használják, olyan látható vagy láthatatlan falakkal körülvett területek alakulnak ki, amelyek funkcionálisan jól elválaszthatók. Ezeknek a tereknek, helyiségeknek a leírását kíséreltem meg a következőkben.

Előszoba: Az előszoba a lakásnak az a része, ami legelőször a belépő szeme elé tárul, egyúttal az a tér, amely még nem tartozik teljes jogúan a lakáshoz, de ugyanakkor már nem is a „kint” fogalmával írható le; határterület a külső és a belső világ között, azok között a helyek között, amiket az egyén még külvilágként definiál, illetve azok között, amelyek már a lakás belsejét, a benne lakó személyek magánterületét alkotják. Éppen ezzel magyarázható, hogy a kutatott lakásokban az előszoba mérvadóan elkülönül a lakás többi részétől, mintha nem is lenne szerkesztés része az egésznek – legtöbbször akkora az eltérés a lakások többi része és az előszoba között, hogy amikor az érkező a szobába lép, mintha egy teljesen más „világba” kerülne. Ugyanakkor, mivel az előszobák a lakás azon terei, amelyekkel a jövevény legelőször érintkezik, valamilyen szintű „bemutató” funkciót is betöltenek (Kapitány–Kapitány 2002). Továbbá a lakásba érkező az előszobában hagyja mindazon tárgyait, amiket nem visz be magával (a cipőt, kabátot, esernyőt stb.), tehát természetes az, hogy ezekben a terekben tároló bútortartalom jelenjen meg (fogas, ernyőtartó stb.) Figyelemre méltó tehát az, ha az előszobában ezeken a tárgyakon és funkciókon kívül más is megjelenik.

Kutatásom alapján – annak függvényében, hogy mire használják – két fő típusra oszthatók a fiatal párok előterei. *Lomtárelőszobákat* látunk azokban a lakásokban, ahol az esetben az előszoba vette át a – korábban az erkély által betöltött³ – lomtár funkciót. Ez esetben nem beszélhetünk „bemutató” funkcióról, az előszobát a lakások szűkössége miatt csupán az egyes dolgok tárolására használják: beépített szekrényekben tartják a ruhákat, ágyneműket, törölközőket, az otthoni munkavégzés során termelt papírt, stb.

„Nem nagyon fért volna semmi szekrény ide a szobába, inkább csináltunk egy beépített szekrényt fel a plafonig ott kint, ott van kint az előszobában. Sok a hely benne, és nincs útban, elférünk tőle, és ott tartjuk a cuccokat meg a papírokat, és mindenféle lomot, ami felgyűl...” (32 éves nő, fordító)

A beépítés esetenként a közeljövő konkrét terveinek formájában jelenik meg.

„Hogy praktikus van berendezve? Nem, nincs praktikusan berendezve! Tervezzük például... az előszobában van egy rész, ami így is meg van tömve mindennel, tervezzük ott beépíteni...” (27 éves nő, tanársegéd)

Eltérően a magyar lakások előszobáiban megfigyeltektől (Kapitány–Kapitány 2002), miszerint az ottlakóknak egyre fontosabb az előszoba berendezése, hogy már ebben a térben bemutatkozhasanak, ezeknél a kolozsvári pároknál az előszoba elsősorban tároló funkciókat tölt be: berendezésükben tehát az elsődleges szempont a funkcionalitás, az, hogy minél kevesebb helyre minél több mindent el lehessen „süllyeszteni”, éppen ezért nagy hangsúlyt fektetnek a bebútorozásra, hiszen a leghatékonyabban akarják kihasználni.

Más lakásokban azonban megjelennek a Kapitányék által leírt trendek is. Az ilyen lakásokban *fogadó előtereket* találunk, amelyek sokkal barátságosabban vannak berendezve, sokkal több jelzést adnak a lakás belsejéről, arról, hogy tulajdonképpen kik is laknak ott. Ennek viszont egy objektív feltétele is van: a tereknek sokkal nagyobbnak (sok esetben akár kétszer, háromszor is

3. Bővebben az erkélyek leírásánál.

akkorának) kell lenniük, mint az előző esetben, jóllehet olyan előszobák is vannak, ahol a tér nagysága nem befolyásolja a berendezését. Ebben az előszobatípusban szőnyeget, foteleket, székeket, kisasztalokat, a falon képeket, dísznövényeket vagy akár a lakók hobbijával kapcsolatos dísztárgyakat is megfigyelhetünk. Továbbá egyes fiatalok lakásterveiben is megjelenik az előszoba/előtér valamilyen fogadóteremmé való alakítása. Ez arra utal, hogy ez a tér nappali funkciót is betölthet, ami praktikus lehet, ha a lakás kicsi.

„Itt van ez a nagy előszoba, és én mit csinállok vele, itt tartom a biciklimet. De ez így nem tetszik, úgyhogy vannak itt valami fotelek a szobába, azokat szépen kiviszem oda, és a biciklit meg átviszem a szárítóba... és szépen majd oda fogom leültetni, ha jön valaki...” (23 éves férfi, informatikus)

Konyha: A nők változó státusának következtében egyre elterjedtebb az is, hogy a férfiak is részt vesznek a házimunkában, azokban is, amelyek tradicionálisan a nőt a konyhához kötötték. Tulajdonképpen a konyha is funkcióváltáson ment keresztül. Mindamellet, hogy elsődleges funkciója a főzés és az étkezés maradt, már nem elsősorban az a hely, ahová kizárólagosan a főzés és ezzel egyben a nő szorul – és ennek oka elsősorban a nő házon belül betöltött szerepének a változása. A konyha használata a nap egy bizonyos szakaszára korlátozódott, s ez többnyire az a szakasz, amikor mindkét fél otthon van, amikor is megosztják a konyhai munkákat.

„Én mikor egyedül vagyok itthon, nem főzök, nem is vagyok a konyhában, megvárom amíg P. is hazajön, és akkor döntjük el, hogy mit csináljunk, akkor mondja meg, hogy ő is mit akar enni, és akkor főzünk... eldöntjük, mit akarunk enni.” (23 éves nő, egyetemista)

„Nekem nagy szerencsém van vele, mert sokat segít nekem a konyhában, mindig együtt főzünk... vagy én főzök, de ő mosogat, nagy szerencsém van...” (27 éves nő, elárúsító)

Ugyanakkor a konyhának, a főzésen és étkezésen kívül, más funkciói is megfigyelhetők. Meg kell itt említeni a vendéglátó funkciót – ez abban az esetben érvényesül a legmarkánsabban, ha olyan vendégek érkeznek, akiket az egyének magukkal egyenrangúnak tartanak (például közeli barátok vagy szülők, akikkel szemben a konyha másfajta reprezentációt jelent). Fontos szempont az is, hogy a vendégeket a konyhában ültessék le, ha a vendéglátás közben étkezésre is sor kerül, hiszen a lakások nagy többségében nincs erre a célra másik hely(iség) kialakítva. Ilyenkor az étkezés befejeztével a vendégeket átviszik a nappaliba, esetleg az erkélyre.

„Ha jönnek barátok ebédre, vagy ilyesmi, akkor ez a rész szokott lenni az étkező [a konyhának az a része, ahol az asztal is van], ha nem vacsorás, csak úgy jönnek, akkor a nappaliban, ha pedig vacsora is van, akkor a konyha étkezőrészén zajlik a vacsora, és akkor bemegyünk a nappaliba, és nyáron kint... Ha szép idő van, akkor kint, és mindenki jobban szereti, mint a házban ülni.” (32 éves nő, fordító)

Egy másik nagyon érdekes vonatkozás, hogy a konyhában is megjelenik az esztétikai funkció, fontossá vált az, hogy a konyha esztétikai egészét alkotson, ezért ennek függvényében festik a falakat, bútorozzák be a helyiséget. Fontos továbbá kiemelni a munkatárgyak, a konyhában használatos elektronikai készülékek esztétikai funkcióját is – a legtöbb elektronikai cikket a konyhában találjuk, ami funkcionalításra utal, de ugyanakkor státusszimbólumok is: mind-egyiket olyan helyre teszik, hogy már a konyhaajtóból is jól láthatóak legyenek, még akkor is, ha használat előtt el kell onnan mozdítani őket ahhoz, hogy használni lehessen. Reprezentációs funkciókra utal az is, hogy annak ellenére, hogy a tárgyak maguk is jól látható helyen vannak, a dobozaikat szintén jól látható helyre teszik (például a szekrények tetejére), a konyha még teljesebb felszereltségére hívva fel a figyelmet. Az elektronikai cikkek sorát a kifejezetten konyhában használatos munkaeszközökön kívül sok helyen rádió, CD-lejátszó vagy akár tévé is kiegészíti.

A konyhák másik, sok helyen jellegzetes funkciója az, hogy a nők munkateréül szolgálnak, jól-lehet ennek a munkának nem sok köze van a tradicionális értelemben vett női konyhai munkákhoz, hanem inkább azokra a lakásokra jellemző, amelyekbe nagymértékben behatol a munkahely – és mivel az íróasztal a férfinak van fenntartva – a nők a konyhaasztalhoz szorulnak ki.⁴

A *fürdőszoba* az utóbbi évek lakásaiban jelentős mértékben felértékelődött: alárendelt, mellékhelyiségből a látványlakás dekoratív-reprezentatív terévé vált (Kapitány–Kapitány 2005). A test, a test ápolása, a regenerálódás, a test szebbé, erősebbé tétele egyre fontosabb szerepet tölt be a mindennapi életben. Felértékelődésük azokban a helyiségekben válik legnyilvánvalóbbá, amelyek ennek céljait szolgálják, a hálósobában és a fürdőszobában. A fürdőszoba megléte vagy hiánya, állapota mutatója lehet a testápolás fontosságának a lakók értékrendjében; a fürdőszoba tulajdonképpen az urbanizáció, a polgárosodás, az individualizálódás velejárója (Kapitány–Kapitány 2002).

A vizsgált lakások fürdőszoba-kultúrájában nagyon nagy a változatosság, nem találni két egyforma fürdőszobát, mégis inkább két pólusra koncentrálnak ezek berendezési és használati módja. Az egyik esetben ez a helyiség a lakás többi helyiségeihez képest *alacsonyabb státusú* – a lakásnak elengedhetetlen, fontos „kelléke”, de az elsődleges szükségletkielégítő funkción túl nem jelent semmit. Az ilyen fürdőszobákat nem rendezik be, a tükrön, polcon és esetleg a mosógépen kívül semmi sincs bennük, sőt egyes esetekben beköltözéskor még ki sem festik azokat. Ugyanakkor jellemző az is, hogy itt csak a minimálisan szükséges használati tárgyakat tartják állandó jelleggel – a szappant, törölközőt, esetleg a tusfürdőt, de a sampont már nem, mivel azt nem kell minden nap használni – a többit a lakás más tereiben tárolják, és csak használatkor viszik át a fürdőszobába.

„Kell valahol megmosakodni, meg ..., de nem a legfontosabb... Nem csináltunk ott semmit, csak úgy, ahogy volt, beletettük a mosógépet...” (25 éves nő, irodavezető)

Ezzel szemben a *látványfürdőszobák* nagymértékű reprezentációs funkciót töltenek be, adott szinten státusszimbólumként jelennek meg. Ebben az esetben a lakók kiemelt fontosságot tulajdonítanak az esztétikumnak: nagyon gyakran virágokkal díszítik és a fürdőszobai kellékek széles skáláját is – kiállítászerűen – kiteszik az üveges vagy fedetlen polcokra, hogy jól látha-

4. Lásd a *Nő és férfi a lakásban* fejezetben leírtakat.

tóak legyenek. Másik jellegzetességük, hogy ezeknek az ajtaját nyitva hagyják, hogy bárki, aki a házba jön, először a fürdőszobát lássa meg, hiszen ez általában a lakásnak olyan helyén van, ami mellett el kell haladni, bárhova is akar menni az érkező.

Kiemelten nagy fontosságot tulajdonítanak a látványfürdőszobák berendezésének. Míg az előbbi esetben a fürdőszoba kialakítása, hangulata nem is volt téma, itt a legfontosabb hangulat-teremtő eszköz a színek kiválasztása, összeillesztése, sőt sok esetben a fürdőkádad „modernebbre” cserélése. Érdekes az is, hogy azok a párok, akik számára fontos a fürdőszoba, kérdezetlenül is beszélnek annak jelentőségéről, arról, hogy miként rendezték be és mennyit fektettek bele vagy milyen nehézségekbe ütköztek „álmuk” megvalósításában.

„Nincsen olyan 190×90-es fürdőkád, amit szeretnénk, merthogy annak olyan mérete van, hogy azt ők nem hozzák be... egy-kettőt lehet látni, a többit azt katalógusból kellene rendelni, és úgy, hogyha nem tetszik, akkor nem tudjuk visszaküldeni... ez egy képtelen rendszer ilyen szempontból, mert akkor is, hogyha én bevállalom azt, hogy önáluk fogom levásárolni azt a pénzt, tehát tőlük fogok rendelni egy másikat, nem, mert ő azt nem fogja tudni eladni egész Erdélyben...”
(32 éves nő, fordító)

Nem elhanyagolható a női és férfi részek szétválása sem a fürdőszoba belsejében: a női és a férfi testápoló szereket minden esetben jól elkülönített helyre, ugyanakkor a polcnak különböző részeire, esetleg külön polcra állítják (ki).

Erkély: A kutatott párok lakáskultúrájában kiemelt szerepe van az erkélyeknek – ez ugyan még az egyének privát szférájához tartozik, de az a tér, ami a külvilág fele is üzen valamit, mert bárki láthatja. Abban tehát, hogy valaki hogyan rendezi be az erkélyét, meglátszik annak a hajlandósága, hogy vele a külvilág fele kommunikáljon, reprezentáljon – az is lényeges, hogy mit –, vagy éppen elzárkózzon a világ elől. A Kapitány szerzőpáros elemzése szerint az államszocializmus idején inkább a befele fordulás volt a jellemző, az erkélyeket leginkább lomtárnak, raktárnak használták. A rendszerváltás után az erkélyek funkcióváltáson mentek keresztül: a lakók egyre inkább kezdték ezeket a területeket is belakni, lomtár funkcióját egyre inkább a minimálisra redukálni; egyre inkább virágokkal vagy más státuszszimbólumokkal kezdték betölteni (Kapitány–Kapitány 2002).

Mivel az erkélyeknek nagyon kicsi a területe, fontos, hogy a teret a leoptimálisabban használják ki, azaz semmi ne legyen pluszban, hogy el lehessen férni, de ugyanakkor minden, ami szükséges és amit „feltétlenül meg akarnak mutatni”, ott legyen. Ilyen elem lehet a szőnyeg vagy valamilyen kényelmesnek tartott ülőhely, a virágok, hobb tárgyak stb. E tekintetben eltérés figyelhető meg a párok között az iskolázottság függvényében: a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők szívesebben használják az erkélyt reprezentációs térként, ahova:

„Ha nem jönnek túl sokan [vendégségbe] és elférünk, akkor ki lehet ülni egyet kártyázni, dumálni meg kávézni.” (26 éves nő, tanár)

„... és nyáron kint, ... Ha szép idő van, akkor kint, és mindenki jobban szereti, mint a házban ülni.” (32 éves nő, fordító)

Ezzel szemben az alacsonyabban iskolázottaknál az a gyakorlat elterjedt, hogy az erkélyt a lakás meghosszabbításaként használják. Tehát nem lomtárként, hiszen semmiféle raktározó funkciót nem tölt be, de azáltal, hogy beüvegeztetik, teljes mértékben elzárják a külvilágtól. Olyan, használatban levő tárgyakat tesznek ide, mint az automata mosógép vagy központi fűtő készülék, továbbá kiemelt szerepet kapnak a virágok, amelyeket feltétlenül megmutatnak a vendégeknek. Ugyanakkor itt is minden (mosógép, kazán) státuszsimbólummá válik – a virágok mutogatásával egyszerűen, a többi itt levő tárgyat is megmutatják.

„Nagyon szeretem a virágokat, sok van a balkonon belőlük, ... szeretem megmutatni őket, mert olyan szépek, nagyon szép virágok... ott van még a balkonon a mikroszentrála is...” (27 éves nő, elárusító)

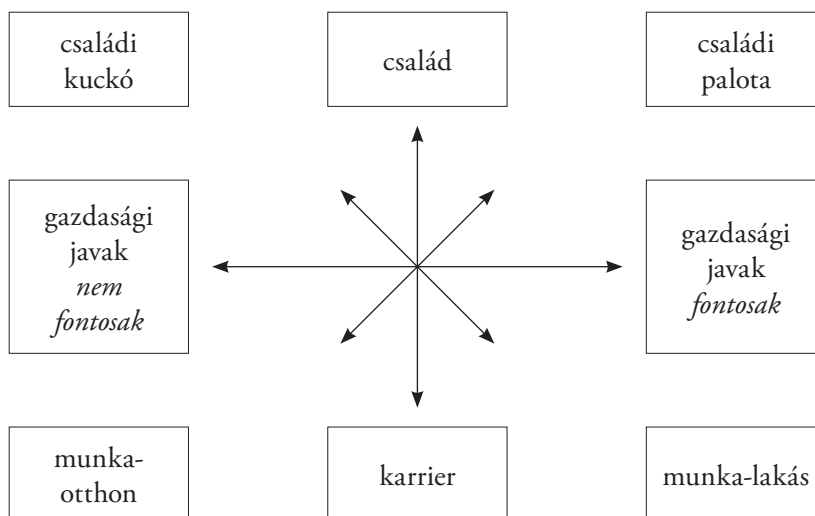
Szobák: Minden szobának megvan a maga funkciója, mind a családon belül, a család különböző tagjai között, mind az egyén másokkal, a társadalommal szembeni reprezentációjában, amikor is szimbolikus funkciót tölt be. A lakás bútorzatának minden darabja egységes rendszerre alakul, és fizikai-szellemi térbeli egységbe integrálja az egyént (Baudrillard 1996). A kutatott lakások szobáiról elmondható, hogy a fentebb említett funkciók akkor tudnak igazán érvényesülni, ha az adott lakásban több szoba van. De mi történik a garzonlakásokban, az olyan lakásokban, ahol tulajdonképpen egy helyiségbe szorulnak be mindezek a funkciók?

A vizsgált lakások között egyaránt találtam garzonlakásokat és többszobás lakásokat, de – érdekes módon – nem tapasztaltam lényegi különbséget ezek használatában. A többszobás lakások nagy része két szobából áll, s e két szoba funkcionálisan a következőképpen oszlik meg: az egyik a reprezentálás tere, ahol a vendégeket fogadják és a státuszsimbólumokat felhalmozzák, ezt nevezik nappalinak; a másik szoba a tulajdonképpeni lakótér, itt zajlik a mindennapi élet, itt vannak a munkaterek, a szórakozást szolgáló terek, berendezések (tévé, hifitorony stb.), a pihenést, kikapcsolódást szolgáló terek. Az egyszobás lakások térhasználatában viszont ezzel szemben sokkal inkább tükröződnek az egyes alkudozások folyamatai, ugyanis ezek terei eléggé kicsik ahhoz, hogy ha mindennek „meg kelljen találni a helyét”, ezért a helyért valamilyen szinten meg is kelljen küzdeni – a tér maximális kihasználása abban áll, hogy itt is kialakítják a különböző funkcióknak megfelelő tereket: a „nappali”-t, a „hálószobá”-t, a „dolgozószobá”-t.

„Ahogy a konyhából kijössz, ott van ez a sarokülőke, és akkor az nagyon vagány, mert ott lehet enni, ott lehet magánórát tartani, ott, ha társaság jön, ott lehet kártyázni, tehát az a nappali, ha valaki jön hozzánk, úgy is mutatjuk be: egyik sarokban van az ágy, itt van a hálószobánk, a másik sarokban van az íróasztal, hifi, CD-k, az a dolgozószoba, és akkor a harmadik sarokban van ez a sarokülőke, az a nappali, a negyedik meg ott üres, ott lesz a baba helye, az a gyerekszoba... Végül is mindent itt csinálunk, mert ez az egy szoba van.” (26 éves nő, tanár)

BIRTOKOLNI ÉS HASZNÁLNI

A meglátogatott lakások berendezése, használata és percepciója, egyszerűen kultúrája széles palettán mozog, minden egyes pár számára mást jelent az a tér, ahol mindennapjaik jelentős részét eltöltik, amelyet többé-kevésbé birtokolnak. Mindemelllett a nagy változatosság mellett megfigyelhető azonban egy jelentős mértékű hasonlóság is, amely mentén különböző lakástípusok körvonalazhatók. Jelentős eltérések mutatkoznak a lakások között aszerint, hogy lakóiknak milyen jövőtervei, jövőstratégiái vannak. Ennek függvényében két jól különválasztható csoport rajzolódott ki: a családorientáltak és a karrierorientáltak. Ez a gyermektervezés időpontjában fogható meg a leginkább, de nagymértékben tükröződik a lakberendezési patternekből is. További erősen differenciáló tény az, hogy kinek milyen fontosok a gazdasági javak, a pénz, illetve az a pénzmennyiség, amit a lakásba hajlandó fektetni. E két változó függvényében négy jól elkülönülő típus ragadható meg, amelyeket a következő koordináta-rendszerben ábrázoltam:

Az elemzés során körvonalazódott lakástípusokat olyan ismérvek alapján alakítottam ki, amelyek a párok saját kategóriáiban, mindennapi szóhasználatában is jelen vannak. Ezek a szempontok a következők: a jövőtervezés távlata, az ottlakás tervezett időtartama, a tulajdonviszony (saját lakás vagy albérlet), a gyermektervezés, a munkahely és a lakóhely különválásának mértéke, a lakásba való gazdasági és energiabefektetés mennyisége, státusszimbólumok jelenléte a lakásban (hol és mik), az ún. *látványlakás* kialakítására való törekvés. A következőkben vegyük sorra a fentiek alapján kialakított típusokat.

Családi palota: A családi palotákban lakók lakásaik berendezésekor minden esetben hosszú távon terveznek – a négy lakás-/lakótípus közül ők a leghosszabb távon. Ez nagymértékben magyarázható azzal, hogy a lakás, amelyben laknak, minden esetben saját tulajdonukban van, ugyanakkor meg vannak vele elégedve, tehát olyan befektetésekre hajlandóak, amelyeknek egyrészt előzménye e két feltétel, másrészt biztosítja azt, hogy hosszú távon se akarjanak elköltözni.

„Most semmit [nem változtatnánk rajta], így van jól... Így akartuk...” (25 éves férfi, eladó)

„Mi úgy érezzük, hogy ez így megéri.” (32 éves nő, fordító)

Ebben az esetben a párok nagy hangsúlyt fektetnek az objektíven adott helyzet mellett saját szubjektív viszonyulásukra – lakásukkal szembeni attitűdjeik jelentős mértékben tükröződnek a berendezésben és abban, hogy mennyi időre szándékoznak még benne lakni. Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert a fiatalok sokkal mobilisabbak a lakások tekintetében, mint az idősebbek, ha valamilyen oknál fogva úgy gondolják, hogy a lakás nem felel meg nekik, sokkal könnyebben „továbbállnak”. A családi palotákban lakók csoportjába tartozók lakásai hasonlítanak leginkább a véglegesedett lakásokra, azokra, amelyben életük hátralevő részét tervezik eltölteni. Ennek markáns következménye a lakásba való nagy tőkebefektetés. A párok hosszas tervezés, megfontolás következtében költöznek be, amit az anyagi javak többé-kevésbé hosszú felhalmozása is megelőz. Nem elszígietelt eset az sem, hogy ezek a párok már a „végleges” lakásba való költözés előtt együtt laktak valahol. A családi palotákat tulajdonosaik többnyire örökölték, ezért is van módjuk nagy anyagi befektetésekre, hiszen nem kellett magára a lakásvásárlásra áldozni.

„Hát igazából úgy csináljuk most, ahogy nekünk tetszik, miután mi visszajöttünk Amerikából, a nagyszüleim közben meghaltak, és a ház úgy nézett ki, ahogy ők éltek benne, és hát persze régi bútorok, a régi... minden régi... Még csak most tudtunk nekifogni, mert előbb meg kellett csinálni a külső javítást... erősítést... meg kellett csinálni a központi melegítést, mert nem volt központi... és most a benti dolgok... teljesen átalakítjuk, ne legyen átjárós szoba... Tehát az elképzelés az, az mondjuk, hogy otthonos legyen, a mi számunkra otthonos.” (32 éves nő, fordító)

Ugyanakkor ezekbe a lakásokba, a berendezésbe az ott lakó párok nagy mennyiségű energiát is belefektetnek – szaklapokat böngésznek, interneten keresgélnek, végigjárják az erre specializálódott üzleteket, a barátok, ismerősök lakásából „lopnak” ötleteket stb. –, továbbá berendezéseikben a magyarországi és a nyugati minták is jelentősen tükröződnek:

„Elég sokat jártunk Magyarországra, és akkor az IKEA-ba többször bementünk körülnézni, ott voltak ilyen rajzok, és akkor az alapján azt mondtuk, hogy ott megvan, hogy mit tudom én mennyi centi kell legyen a kályha és a ... vagy tehát mi a praktikus, a kályha és a mosogató között...” (24 éves nő, munkanélküli)

E párok másik jellemzője, hogy első gyermekük megszületését is belátható időn belül tervezik, ami lakberendezéseikben úgy konkretizálódik, hogy rendszerint már elkészült az előre berendezett gyermekszoba. A másik fontos szempont, ami szerint jól látható módon elkülönülnek a többi csoporttól, az a lakás és a munkahely teljes mértékű szétválása: a párok egyike sem folytat a lakásban pénzkereső tevékenységet.

A családi palotákban lakók számára tulajdonképpen az egész lakás státusszimbólumként jelenik meg. Úgynevezett *látványlakásokat* alakítanak ki maguknak, amelyekben a berendezés látványossága, a kényelem, kényeztetés, szórakozás, pihenés egymás mellett jelenik meg, ezek jellemzik a lakások hangulatát. A hangulat kialakításában nagy szerepe van a lakás felszereltségének, annak, hogy a konyhában az elektronikai cikkek jól látható helyre legyenek kiállítva, a fürdőszobákban a jakuzzi körül márkás testápoló szerek tömege nézzen szembe az érkezővel (a nyitott ajtón keresztül), a szobában pedig kényelmes, ülőalkalmatosságok, házimozsi-berendezések, hifitornyok fogadják a vendégeket.

Családi kuckó: Családi kuckónak azokat a lakásokat neveztem, ahol a berendezés elsődleges szempontja a családorientsálttság, de – a családi palotákkal szemben – az itt élők számára egyelőre nem fontosak a gazdasági javak, az, hogy a lakás a legújabb, legmodernebb tárgyakkal és készülékekkel legyen felszerelve, hogy reprezentatív látványlakás legyen, ám fontos a kellemesség, az otthonosság.

„Ez a mi otthonunk... olyan kicsike, olyan barátságos, és olyan... a miénk.” (26 éves nő, tanár)

Az ebbe a kategóriába tartozó, saját lakásban lakó párok lakásvásárlását is tudatos pénzkeresési tevékenységek előzték meg, olyan munkákat vállaltak fel, amelyek rövid idő alatt nagy mennyiségű pénzösszeghez juttatták őket, mint például a különböző rövid távú projektekben való részvétel vagy a külföldi munkavállalás.

„Kint voltunk Amerikában még az egyetem alatt, és mikor hazajöttünk, megvettük a lakást, és rendbetettük, meg minden... ott elég sok pénz gyűlt ahhoz, hogy itt megvegyük...” (23 éves férfi, tanár)

„Volt ez az EU-projekt, és szóltak, hogy ha érdekel, mert politológusokat is keresnek... És akkor mentem, mert sokkal jobban fizettek, mint ilyen helyeken szokás, sok volt a munka is, meg sokszor éjjel is dolgoztam, de ezzel összegyűlt annyi, hogy meg tudtuk venni ezt a lakást.” (29 éves férfi, politológus)

Azonban – mindamellert, hogy inkább saját lakások és csak kevés albérlet tartozik ebbe a kategóriába – az itt lakó párok középtávon terveznek, nem szeretnének végleg ott maradni, hanem nagyobb, tágasabb, „modernebbül berendezett” lakásról álmodoznak, ám ezzel kapcsolatban nincsenek konkrét terveik. Az első gyermeket ők is belátható időn belül tervezik, ami a lakberendezésben úgy konkretizálódik, hogy – habár nem veszik meg a neki szükséges bútorokat, kellékeket – kijelölik a gyerek helyét a lakásban.

„Itt az asztal mellett most üres, és ha majd jön a baba, akkor ott lesz a kicsi ágya.” (26 éves nő, tanár)

Ebből az interjúrészletből is kiviláglik, hogy a családi kuckók lakóinak lakberendezése tudatos, azért tesznek vagy nem tesznek valamiket adott helyekre, mert azzal valamilyen, számukra fontos aspektust szem előtt akarnak tartani. A tudatosság abban is megnyilvánul, hogy külön-

böző szaklapokat nézegetve döntenek az adott típusú bútorok mellett, még akkor is, ha nagyon gyakran ezeket nem készen, hanem rendelésre vásárolják. Fontos kiemelni, hogy esetükben is nagymértékben szétválik az otthon és a munkahely, csupán néhány esetben hajlandók otthon is dolgozni, például akkor, ha éppen valami határidőre leadandó munkát kell elvégezniük, de ez nem fordulhat elő gyakran. Ezekben a lakásokban a számítógép kettős funkciót kap: mivel nincs házimozijuk, a számítógép veszi fel ennek szerepét, válik az elsődleges szórakoztató, kikapcsolódást szolgáló eszközzé, de szintén a számítógépen végzik el a hazavitt munkát is. Ugyanakkor számukra a számítógép státusszimbólum is, amit a szoba kiemelt részén helyeznek el.

A családi kuckókban a látványlakásjelleg csak nagyon kis mértékben, funkcionalitással ötvözve érvényesül, többnyire csak olyan tárgyakkal rendezik be a lakást, amelyeket az elsődleges funkciójuknak megfelelően helyeznek el benne. A dísz tárgyak nem hiányoznak teljes mértékben, gyakoriak a saját készítésű képrámák, ékszerdobozkák, fa virágcsokrok stb. és a különböző alkalmakra ajándékba kapott tárgyak is – ezek általában olyan tárgyak, amelyek a párról szólnak, együttélésük után szerezték őket.

Munkaotthon: A munkaotthonok tulajdonosai viszonylag rövid távon terveznek, nem akarnak véglegesen ezekben a lakásokban lakni, bár nem is szeretnék a közeljövőben elköltözni, még akkor sem, ha nem saját lakásukról van szó, hanem albérletben laknak. Jellemző rájuk, hogy a családtervezéssel kapcsolatban nincs semmiféle konkrét tervük, a lakások berendezésekor nem erre gondolva alakítják ki lakóterületüket, hanem a teljes lakást belakják.

„Jól érezzük benne magunkat, legyen kellemes, csendes... Lehessen kellemesen dolgozni.” (25 éves férfi, építész)

Ugyanakkor gazdasági javaik jelentős részét fektetik a lakásba, hogy maguk számára otthonossá tegyék. Az otthonosság számukra azt jelenti, hogy a lakás felszereltsége a munkához szükséges eszközökkel maximális legyen, így a munkaotthonok hangulata leginkább egy nagyon jól felszerelt irodára emlékeztet: az íróasztal a legfontosabb bútordarab, ez áll a „legjobb” helyen, hozzá igazodik a berendezés többi része: a könyvespolcok, a szórakozásra, kikapcsolódásra szolgáló tárgyak, sőt a fekhely is. Az ilyen lakásokban lakó párok esetében a leggyakoribb az, hogy a ruhásszekrény a szobából kikerül, alternatív megoldásokat keresnek a tárolásra (például az előszobát).

Mivel jövedelemszintjük többnyire magasabb a többi csoportba tartozókéhoz képest, nem szükséges alternatív módokat fordulni a pénzkereséskor (lásd amerikai vendégmunka), a lakásba kizárólag fizetésük egy részét fektetik. Ugyanakkor jelentős mennyiségű energiát fektetnek a lakberendezésbe, berendezési patternjeik tudatosak. Többnyire külföldi lapokból inspirálódnak, ugyanis a hazai kínálat nem elégíti ki igényeiket. Ezzel magyarázható továbbá az is, hogy bútorait inkább készíttetik, mint készen vásárolják.

„Megvettünk egy olyant is, hogy *Casa Mea*, de semmit nem találtunk benne, úgy-hogy többet nem is vettünk egy ittenit se... És eléggé járjuk a boltokat, de na, nincs olyan felhozatal, amit szeretnénk, ez az igazság, inkább mind olyan családós bútorok vannak...” (28 éves nő, laboráns)

Fontos kiemelni, hogy ezeket a lakásokat úgy alakítják ki, hogy a lehető legjobban, legkényelmesebben, legpraktikusabban lehessen bennük dolgozni, ugyanis a kötött, nyolcórás munkaidő után a napnak a nagy részét azzal töltik, hogy munkájukat otthon folytatják – ez legmarkánsabban a térbeli szétválásban érvényesül, hiszen a párok nagyrészt otthon is ugyanazt csinálják, mint a munkahelyen. Ennek ellenére valamilyen szinten szétválik a munkahely és a lakás, ugyanis a lakásválasztáskor nagyon fontos szempont az, hogy a lakás csendes, nyugodt környezetben legyen, olyan helyen, ahol „kellemesen lehessen dolgozni” és nem elsődleges szempont, hogy közel legyen a munkahelyhez.

Bizonyos szempontból ezek is látványlakások, de más értelemben, mint a családi paloták: a látvány itt elsősorban a munkához kapcsolódik, az adott foglalkozási területtel kapcsolatos tárgyak jelennek meg „legújabb kiadásban”. A státuszszimbólumok is ezt a hangulatát erősítik: az íróasztal (egyénesített, a megszokott, boltokban kaphatóknál általában jóval nagyobb) és tartozékai (számítógép, telefon, fax, mindennap használatos könyvek, papírhalom, a foglalkozás specifikus eszközei) a helyiség legkiemelkedőbb részei. Ehhez hozzájárulnak a különböző, karrierükre utaló emléktárgyak: emléklapok, berámázott kitüntetések, szakkönyvek. Az ajándékban kapott, üzletekből vásárolt emléktárgyak (például „jogászmérleg” alakú szobrocska) kiegészítő díszítésként, amelyek beillenek a környezetbe.

Munkalakás: A munkalakásban lakók legjellegzetesebb megkülönböztető jegye az, hogy a munkahely és az otthon vagy nagyon kis mértékben, vagy egyáltalán nem válik szét, a lakásokat úgy rendezik be, hogy lakóik elsődlegesen a munkahely meghosszabbításaként, vagy akár alternatívájaként használhassák.

„Most feleljen meg, férjünk el benne dolgozni, aztán majd úgyis megyünk...” (27 éves férfi, közgazdász)

A lakással kapcsolatos tervezésük, terveik rövid távúak, nem akarnak véglegesen ott lakni, de egyelőre költözni sem akarnak, jóllehet mindennapi diskurzusukban megjelenik a költözés szándéka, ami két irányba mutat, annak függvényében, hogy mik a további terveik: ha tervezik azt, hogy családot alapítanak, akkor családi palotában szeretnének lakni, ha viszont a karrierjük az elsődleges, akkor munkaotthonba költöznének. Jelenlegi állapotukat, lakásukat időlegesnek, kényszermegoldásnak tekintik, a lakásválasztás fő szempontja a munkahely közelsége és az internethasználati lehetőség, lehessen otthon is „minden percet kihasználva”, hatékonyan dolgozni.

„Az, hogy közel legyen az egyetem ... Azért vettük meg ezt, mert itt van mellette az egyetem, nagyon közel...” (27 éves nő, tanársegéd)

Emiatt gazdasági javaik minimális részét fektetik a lakásba, sőt inkább a lakás adottságait használják ki arra, hogy ezeket felhalmozzák, hogy később be tudják azokat fektetni „álmaik lakásába”.

„Még egy pár évig kihúzzuk itt valahogy, addig reméljük, gyűl annyi, hogy vegyünk valamit... mire jön a család [gyermek], nem akarunk itt lenni, kihúzzuk még valahogy, aztán megyünk.” (27 éves férfi, közgazdász)

A munkalakások lakói magasan iskolázottak, az átlagosnál jóval magasabb a jövedelmük, rájuk illik leginkább a yuppie életstílus. Lakásaik sok esetben az állandó munkahely meghosszabbításai, de sokszor ettől teljesen eltérő munkát is végeznek, „mellékállásban” dolgoznak otthon, például különböző cégeknek könyvelnek. A költözés gondolata nem érinti őket negatívan, ugyanis érzelmileg nem kötődnek a lakáshoz. Ez az objektív viszony a berendezésekben is látszik, a berendezés fő szempontja a funkcionalitás, hogy dolgozni lehessen benne. A lakás státusszimbóluma a számítógép és a szakkönyvek, míg a funkciótlan dísz tárgyak majdnem teljes mértékben hiányoznak.

ÖSSZEGRZÉS

A kutatás alapját adó fogalmi keretben a lakáskultúrát az életmód legkézzelfoghatóbb dimenziójaként határoztam meg, a lakberendezés elemeit vizsgálva, a bennük élő emberek életszervezési szokásaiba, életmodelljeikbe nyertem betekintést. Összegzésképpen elmondhatom, hogy a Kolozsváron élő fiatal párok lakásai az erőteljes liberalizálódás és individualizálódás terei, kialakításuk elsődleges, szubjektív szempontja az önmegvalósítás, a saját image építése, a reprezentáció. Ezek a fiatalok magas fokú szabadságot élveznek a lakásaik kialakításában, ők maguk döntenek el, hogy a rendelkezésükre álló minták közül melyiket szeretnék követni. Kiemelt fontosságú számukra a lakások „otthonossá” tétele, a birtoklás tudata, az az igény, hogy legyen egy hely, amit ők maguk alakítanak ki, rendeznek be saját elképzeléseiknek megfelelően, összhangban az otthonosság mindenki számára eltérő jelentéseivel.

Persze nem mellékes az objektív szempontok fontossága sem, hiszen a lakáskörülményeket, a lakásválasztás feltételeit, a berendezési patterneket az anyagi keretek határozzák meg elsősorban. A lakásokba való befektetést és ennek mennyiségét jelentős mértékben befolyásolja az is, hogy ezeket a lakásokat tulajdonképpen mire használják. A befektetések másik jelentős meghatározói a jövőtervek, egyrészt az, hogy mennyi időt szeretnének ezekben a lakásokban lakni, de a családalapításra, illetve a karrierre vonatkozó elképzelések is. E változók mentén egy lakáshasználatra vonatkozó tipológiát alakítottam ki és értelmeztem. Ugyancsak az anyagi kereteknek betudható az a tény is, hogy a lakberendezés többfázisú, a fiatalok nem egyszerre rendezik be az egész lakást, hanem különböző lakberendezési tárgyakat vesznek vagy rendelnek meg és ezeket illesztik össze.

Ha párok lakáskultúrájáról beszélünk, meg kell említenünk a lakások gender problematikáját is. A vizsgált lakásokban a hagyományosan férfinak vagy nőinek számító terek jelenléte ritka, általában lesz egy tér női vagy férfi, hogy hogyan lakják be, milyen bútorokat, dísz tárgyakat helyeznek el itt és ezekhez milyen interpretációkat kapcsolnak. A nemi szegregáltság azoknak a tereknek az esetén hangsúlyosabb, amelyek a lakásban történő pénzkereső tevékenységekhez kapcsolódnak.

A lakások tereit a berendezési darabok mellett a cselekvés rendszerei is betöltik. Gyakori, hogy a lakást a munkahely meghosszabbításaként használják: olyan lakások ezek, amelyekben a kiemelt presztízst ezeknek a munkáknak az elvégzéséhez szükséges eszközök kapják, a számítógép (mint munkaeszköz) és a szakkönyvek. De ennek ellenpólusaként megjelennek olyan lakások is, amelyekben elsősorban szabadidejüket töltik az ott lakók. Itt elsősorban a szórakozásra, kikapcsolódásra, pihenésre, egyszóval a szabadidő eltöltésére helyezik a hangsúlyt, olyan környezetet alakítanak ki, amelyben az olyan presztízstárgyakat emelik ki, mint a házimozsi-berendezés, hifitorony, számítógép (mint szórakoztatóeszköz), amik ezt az életstílust hangsúlyozzák.

A párok tehát többnyire lakberendezésükben tovább viszik még az egyetemi éveik alatt beinduló középosztályosodási tendenciákat (vesd össze Gergely 2004). Ezt a középosztályosodást közvetítik elsősorban a felszereltségi fokukkal és tárgyaik funkcionalitásával, mind a lakásban való szabadidő eltöltésében, mind a házimunkák elvégzésében megfelelően az egyes igényszinteknek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Baudrillard, Jean 1968: Structures of interior design. In Ben Highmore (ed.): *The Everyday Life Reader*, London–New York: Routledge, 308-318.

Bourdieu, Pierre 1977: *Outline of Theory of Practice*, Cambridge

Bourdieu, Pierre 1978: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*, Budapest: Gondolat

Gergely Orsolya 2004: „Lakásból otthont.” Kolozsvári egyetemisták lakásmintái. *WEB, Szociológiai Folyóirat*, 2004, 2., 39–46.

Hradil, Stefan 1995: Régi fogalmak és új struktúrák. Miliő-, szubkultúra- és életstílus-kutatás a 80-as években. In Andorka Rudolf– Hradil, Stefan – Peschar, J. L. (szerk.): *Társadalmi rétegződés*, Budapest: Aula, 347-387.

Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor 2002: *Beszélő házak, lakásaink szimbolikája, Magyarország, 1990-es évek*, Budapest: Kossuth

Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor 2005: *Tárgyak szimbolikája*, Budapest: Új Mandátum

Losonczy Ágnes 1977: *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*, Budapest: Gondolat

Miller, Daniel (1995), Consumption as the vanguard of history, in Daniel Miller (ed.), *Acknowledging consumption*. London: Routledge, 1-57.

Maquet, Jacques 1984: *Bevezetés az esztétikai antropológiába*, Budapest: Művelődéskutató Intézet

Musil, Jiri 1974: *Lakásszociológia*, Budapest: Kossuth

Pásztor Gyöngyi 2006: *Városshzociológia. Elméletek és problémák*, Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană

Pokol Béla 1995: *Szociológia elméletek*, Budapest: ELTE-BTK

S. Nagy Katalin 1993: A lakásbelső és az életmód. In *A látvány, amelyben élünk*, Budapest: Műegyetemi Kiadó

S. Nagy Katalin 1987: *Lakberendezési szokások*, Budapest: Balassi

Spain, Daphne 1993: Gendered Spaces and Women's Status. *Sociological Theory*, 1993, 11, 137-151

Weber, Max 1987: *Gazdaság és társadalom, A megértő szociológia alapvonalai I.*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó